
Hajday V.V.

The comparative analysis of the public organizations in Poland and Ukraine in the 20's of the XX-th century.

Without regard to that Poland and USSR were the absolutely opposite states both after the mode and after public principles, in their public-political life it is possible to notice many general lines and tendencies; within the framework of this research it touches public organization of soviet and Polish society. And Polish guidance, especially in time of Sanation and soviet guidance, building bases of totalitarianism in the USSR tried to spread the influence on three basic public layers of population – intelligentsia, young people and peasantry, however mechanisms of this influence differed.

Polish guidance tried to spread the influence on young people by creation of row of sporting-patriotic organizations, to strengthen the role of catholic church as in youth movement, so in Polish society on the whole. Polish intelligentsia, as we made sure, was considerably more numeral than Ukrainian, but as an independent player of social and political life of Poland popularity did not use, instead being a party elite in many Polish parties - agrarian, centrist, conservative, nationalistic, left, she had a large enough representative office in the supreme bodies of power of II Rzeczpospolita.

Intelligentsia of Soviet Ukraine not only was considerably less numeral in a percent equivalent but also in the majority apolitical. Small a quantity and political apathy of Ukrainian intelligentsia stipulated sufficiently a rapid loss by her independences from soviet power, including of her to the imperious public structures.

Public-political life of the Polish and Ukrainian village also small and general and excellent lines of development in 1920th. In Poland there were associations of poor peasants, that tested oppressions from the side of the large landed interests set by them lease and credits on the receipt of earth, and also cartels. In Soviet Ukraine also there were committees of poor peasants.

On the whole, this research gives an opportunity more to find out the scantily explored pages of Polish and Ukrainian history, gives an opportunity more clearer to conduct parallels between relatively by democratic Poland and Soviet Union that during 1920th acquired the lines of the totalitarian state.

Key words: public organizations, Ukraine, Poland, intelligentsia, peasantry, youth.

УДК 316.4.063.7:316.343.37(477.41)

В.С. Котвицький

**СПРОТИВ СЕЛЯНСТВА КИЇВЩИНИ РЕПРЕСИВНІЙ ПОЛІТИЦІ
БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ (І- ПОЛ. 20-Х РР. ХХ СТ.)**

Запропонований матеріал з історії українського повстанського руху допомагає більше зрозуміти кількісний, соціальний, етнічний склад його учасників, виявити політичні пере-конання, військово-організаційну структуру повстанських збройних формувань, осмислити етапи розвитку повстанства та усвідомити витоки і причини повстанського руху взагалі. Аналізуються та узагальнюються основні методи боротьби селянства Київщини проти більшовицького режиму в період I-ї пол. 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: селянство, більшовики, антибільшовицьке повстання.

Боротьба українського селянства залишається одним з важливих і суперечливих аспектів 20-х років ХХ ст. в історії формування національної української державності, яка формується і до цього часу. Оскільки чисельність сільського населення в Україні переважала міське, то воно було основною проблемою утвердження більшовицької диктатури в Україні.

Величезний вплив на подальшу долю України справили події повстанського руху на поч. 20-х рр. ХХ ст. Українське селянство, що становило близько 80% насе-лення, було її рушійною силою і, відповідно, головною силою опору "радянизації" України. Спроба більшовиків у 1919 р. встановити контроль над селом шляхом запровадження політики "воєнного комунізму" викликала масовий повстанський рух, який за своїми масштабами становив чи не найбільшу загрозу існуванню радянської влади. Особливістю цього руху на Київщині у 1919 р. було його об'єднання під національно-державницькими гаслами.

Метою даної наукової роботи є спроба проаналізувати та узагальнити основні причини та методи боротьби селянства Київщини проти більшовицького режиму.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що на думку автора процес утво-рення Національної Української держави ще триває, тому деякі питання сучасності можливо вирішувати через аналіз минулих історичних подій.

Узагальнення всієї історіографічної спадщини з проблем повстанського руху в 1920 рр. допомагає більше зрозуміти кількісний, соціальний, етнічний склад його учасників, виявити політичні переконання, військово-організаційну структура повстанських збройних

формувань даного періоду, осмислити етапи розвитку повстанства та усвідомити витоки і причини повстанського руху взагалі.

Значний внесок у вивчення питання «боротьби селянства з більшовицьким режимом» зробили багато вітчизняних дослідників. Серед них: М. Шитюк, О. Ганжа, В. Солдатенко, В. Ченцов, С. Кульчицький, Д. Архірейський, Я. Малик, Ю. Котляр, Р. Коваль, В. Щербатюк, І. Білас та багато інших.

Розумінню того, що селянство України було поставлене у важкі нелюдські умови виживання для яких збройні виступи були єдиним методом відстоювання своїх прав і свобод, сприяє дослідження М. Шитюка "Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті – 50-ті роки ХХ століття" Зокрема, за переко-наннями автора, на роки Української революції припадає процес закладення основ радянської правової системи, що сприяло становленню репресивно-каральної системи в Україні. Остання в українському селі спрямовувалась перш за все на подолання будь-якого опору пограбуванню селян. Автор влучно зазначив, що більшовицька влада, намагалася захопити хлібні ресурси руками самого селянина. З цією метою розпалювала соціальну ворожнечу на селі, стимулюючи корисливу зацікавленість сільської бідноти [1, с. 109]. Виконання цих завдань, продовжує дослідниця повстанського руху О. Ганжа, більшовики поклали на новостворені у травні 1920 р. комітети незаможних селян (КНС). У праці «Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР» авторка роз'яснює, що КНС мали об'єднати наймитів, бідноту та частину маломісних середняків, тобто, верстви, «соціально близькі» до пролетаріату і привернути їх на свою сторону. Впроваджувана ними політика протистояння між різними соціальними верствами села мала б сприяти утвердженню радянської влади [2, с. 134].

Щодо впровадження цієї політики на селі йдеться далі у зазначеній вище роботі М. Шитюка. Що важливо, дослідник виявляючи методи більшовицького тиску на українських селян, використав першоджерела, які значною мірою сприяють розумінню суті більшовицької політики на селі. Так, принципово важливою є наведена директива В. Леніна: "... в кожній хлібній волості візьміть 25-30 заручників з багатіїв, які життям відповідають за збирання і зсіпання всіх надлишків". На підставі архівних документів М. Шитюк довів, що у 1920 р. більшовики до селянських господарств і навіть сіл, які не виконували план продрозкладки, застосовували такий метод покарання, як зане-сення їх на "чорну дошку". Це означало, що селян позбавляли будь-яких промислових товарів і застосовували всі можливі репресії. Вчений довів це на прикладі південних регіонів України.

Майже з самого початку «соціалістичних» перетворень, більшовики зіткнулися з невдоволенням селян, яке дуже швидко переросло у відкриту протидію їх політиці. Воно охопило майже всі сфери суспільно-політичного та економічного життя країни і значною мірою обумовило гостроту політичного протистояння, яке мало місце в Україні в перші пореволюційні роки.

Найбільш виразно селянське невдоволення проявилось відкритій формі опору – повстанському русі. Це було зумовлено кількома факторами. Першочерговим з них можна вважати світову війну. По-перше, масові мобілізації не тільки навчили широкі маси селян володіти зброєю, а й привчили їх використовувати зброю проти людей. До того ж за два роки війни ціна людського життя значно понизилася. По-друге, наявність лінії фронту, яка всі роки проходила по території України, та розвал царської армії обумовили появу в селах значної кількості зброї. До цього слід додати, що відсутність досвіду мирної політичної боротьби та нездатність урядових структур вирішити назрілі питання парламентськими методами підштовхували селян до вирішення своїх нагальних проблем силовими методами.

Незважаючи на загальне антикомуністичне спрямування, повстанська ідеологія скоріше становила певний набір розрізнених гасел, які висувалися відповідно до ситуації. До того ж вимоги політичного характеру все більше поступалися соціально-економічним, ставав поширеним симбіоз елементів ідеологій різних політичних течій у повстанському русі [3, с. 56].

Не можна говорити про наявність ідеології в тих повстанських загонах, які не мали певного політичного забарвлення. Разом з тим вони становили більшість серед повстанських формувань (бл. 60 %). Такі загони з готовністю підтримували гасла "Мир – хатам, війна – палацам!", "Землю – селянам!", проте зовсім не сприймали комуністичних ідей більшовиків – знищення приватної власності, націоналізації землі, створення комун тощо. Внаслідок гранично низької політичної грамотності селянства (мовляв, землю в 1918 р. дали більшовики, а в 1919 р. прийшла інша партія – кому-ністів, яка забрала землю, насаджує комуні й проводить реквізиції) склалася парадоксальна ситуація, коли повстанці воювали під гаслами "За більшовиків, але проти комуністів". Більшість загонів висувала гасло "Вся влада – радам, але без комуністів та комун!" Однак, підтримуючи його, повстанці мали намір добиватися встановлення цієї влади лише в своєму рідному селі або повіті [4, с. 48].

Початком селянського повстанського руху можна вважати літо 1918 р., коли поодинокі випадки збройного опору селян намаганням окупаційного командування вивезти до Німеччини та Австро-Угорщини обіцяне Центральною Радою та гетьманом Скоропадським збіжжя, а також фактичне відновлення поміщицького землеволодіння, перетворилися на селянську війну. Тому, коли на Україну почали наступ більшовики з гаслами, які відбивали радикальні сподівання селян, ніж проголошене аграрне законодавство Директорії, значна частина повстанських загонів перейшла на бік Червоної армії. Однак після приходу до влади на початку 1919 р., внаслідок практичної реалізації своїх теоретичних положень, більшовики почали дуже швидко втрачати свій авторитет серед селян. Останні зовсім не мали бажання миритися ні з примусовою продрозверсткою, ні з насадженням радгоспів та комун.

Вже навесні 1919 р. радянська влада зіткнулась з першими масовими збройними виступами селян. Ті ж повстанські загони, які недавно фактично відкрили більшовикам шлях на Україну, повернули зброю проти них. Однак, оскільки популістські гасла жовтневого перевороту, які у селян асоціювалися саме з радянською владою, більш за все відповідали їх сподіванням, виникла парадоксальна ситуація, коли проти радянської влади селяни виступали під радянськими гаслами [5, с. 146].

Серед регіонів Правобережжя, де 1920 р. з новою силою розгорівся антибільшовицький селянсько-повстанський рух традиційно залишалась Київщина. Тут досить сильно відчувалися самостійницькі настрої, а в історичній пам'яті населення міцно збереглися традиції українського козацтва. Влітку 1920 р. на Київщині – в Чигиринському (Холодний Яр), в Уманському, Таращанському, Канівському та Звенигородському повітах повстансько-партизанський рух селян заявляв про себе надзвичайно сильно. Там активно діяли різні за чисельністю селянсько-повстанські загони начолі з отаманами Верещакою, І. Гонтою (Лютий-Лютенко), С. Гризлом, Т. Голим, П. Дерешуком, Жуйвудою, Л. Загороднім, Квітковським, Мартинівським, Яблочком, Чорним Вороном та ін. Документи засвідчують про постійні виступи загонів отаманів проти радянської влади [6, с. 165]. Доведено, що на Київщині, встановлена більшовиками радянська влада, на середину 1920 р. трималась з великими труднощами. В окремих волостях вона вже була ліквідована. Так, за більшовицькими офіційними даними в червні 1920 р. у Боярській волості Звенигородського повіту життя йшло "без всякої влади", а Виноградську волость того ж повіту вони охрестили як "беспокойною" [7].

Одним з перших, вже наприкінці березня 1919 року, в районі Обухова підняв антибільшовицьке повстання отаман Зелений, ще недавно союзник більшовиків в боротьбі проти Директорії. Розмах його дій був настільки небезпечним для влади, що вже 1 квітня Зелений був оголошений поза законом. Через кілька днів така ж доля спіткала інших командирів повстанців – Соколовського, Орловського, Гончара (Батрака), які не бажали підтримувати відверто антиселянську політику більшовиків. Однак ці заходи влади не подіяли. Кількість селянських виступів та чисельність повстанців зростали в геометричній прогресії. Якщо в квітні було зареєстровано 93 анти-радянських виступів, в травні – першій половині червня – 235, то за дві перші декади липня – 207 [8, с. 132, 137].

Лише завдяки локалізації всіх сил більшовикам частково вдалося приборкати цей виступ. Проте загалом це мало вплинуло на загальний розмах повстанського руху, оскільки замість одного придушеного повстання спалахували десятки нових. Згодом радянські працівники не раз змушені будуть визнати, що влітку 1919 р. їх влада в Україні не поширювалась далі губернських і повітових центрів.

Більшовики не мали наміру відмовлятися від своєї комуністичної політики, тому з самого початку зробили ставку на військове придушення опору. 17 липня 1919 р. рада робітничо-селянської оборони УСРР прийняла закриту постанову «Про придушення куркульських і білогвардійських заколотів на селі». В ній селянський рух кваліфікувався виключно як «куркульський» та «контрреволюційний». Згідно з цією постановою повітові органи радянської влади отримували надзвичайні повноваження, в тому числі мали право брати заручників з усіх сіл, які могли співчувати повстанцям. Передбачалися також контрибуції на бунтівні села, депортування ватажків бунту з конфіскацією їх майна.

Методи боротьби з повстанцями мало чим відрізнялися від дій на фронті. Так, при ліквідації одного з виступів Зеленого частини Червоної армії активно використували гармати; кораблі Дніпровської річкової флотилії не раз піддавали артобстрілу села Трипільля та Плюти, які були базами загонів Зеленого. На початку липня були спалені перші повсталі села в районі Фастів – Романівка та Хидовці [9]. Незабаром цей список спалених сіл почав зростати з дивовижною швидкістю.

Саме повстанський рух значною мірою обумовив падіння радянської влади в Україні наприкінці літа 1919 р.

З відходом більшовиків Денікін хотів впровадити свою політику в українському селі, але селянство не бажало миритися з його аграрною політикою. При перших же спробах Денікіна відновити поміщицьке землеволодіння та звести нанівець результати дійсно революційних аграрних перетворень, що пройшли в селі, селянські загони з такою ж силою, з якою вони били більшовиків миттєво вдарили по Денікіну. Врешті решт селянство знову повернуло на бік радянської влади, тим більше, що більшовики відмовилися від передачі поміщицької землі створюваним колгоспам та комунам. Тому новий закон, який був прийнятий в лютому 1920 р., повертав значну частину землі у власність селян.

Зміна тактики більшовиків у сфері аграрних відносин привела до того, що в першій половині 1920 р. внутрішній фронт проявив себе мало. Однак політика воєнного комунізму, яку продовжувала проводити радянська влада, не відповідала очікуванням селянства, а непосильна продрозкладка, яку зтягували, як з заможного так і з бідного селянина призвела до нового протистояння з більшовиками.

У середині 1920 р. практично кожне оперативнорозвідувальне зведення штабу тилу Південно-Західного фронту відмічало появу все нових вогнищ селянських повстань [10]. За офіційними даними, наприкінці 1920 – на початку 1921 р. тільки у великих повстанських загонах налічувалося понад 100 тис. осіб [11]. Це не рахуючи участі селян у багаточисельних місцевих повстаннях, які густою мережею покрили Україну. Так, фактично по всій місцевості Київщини діяли так звані «банди». Про це свідчать доповіді представники більшовиків на місцях у своїх доповідях губселвідділу при Київському губкомі КП(б)У. Наприклад, в доповіді із Звенигородського повіту, згадувалося, що там орудує банда отамана Гризла, боротьба з якою провадиться дуже невдало. В Сквирському повіті дуже розвинений бандитизм, що прикривається політичними цілями. Теж саме відбувалося в Таращанському, Липовецькому, Чорнобильському та практично на всій території Київщини. Багато в чому розвиткові так званого «бандитизму» сприяло також нелюдське ставлення до селян червоноармійців із продзагонів та регулярних військ, які без перебору творили безчиння на місцевостях де знаходилися. Без будь яких пояснень били та знущалися над селянами незважаючи це куркуль, середняк чи бідняк. Спалювали будинки і т. п. [12]. Тому на кінець 1920 р., застосовуючи тактику партизанської боротьби, повстанці тримали під своїм контролем практично всю сільську місцевість. Розмах повстанського руху як на Київщині так і по всій Україні змушені були визнати керівні кола республіки. На IV конференції КП(б)У, яка відбулася в березні 1920 р., ними було визнано, що «куркуль став

фактичною владою на Україні» [13, с. 71]. На початку 1921 р. цей факт була змушена визнати й центральна влада.

Однак, навіть визнавши цей факт, більшовики одразу не усвідомили, що першо-причина політичної кризи 1921 р. взагалі й селянського руху, як найбільш яскравого її прояву, зокрема, полягала саме в їхній політиці, що виявлялась неприйнятною для більшості населення. Вони бачили лише те, що лежало на поверхні, і пояснювали критичне становище виключно діями своїх «класових ворогів» - куркулів. В дійсності значну частину повстанців складали середняки та біднота. V Всеукраїнська конференція КП(б)У, яка відбулася в листопаді 1920 р., визнала, що в Київській губернії та і взагалі по всій Правобережній Україні основну масу повстанців складали «незаможницькі елементи» [14, с. 119]. А саме вони, за задумом більшовиків, мали бути опорою нової влади.

Таким чином, на кінець 1920 р. були наявними усі ознаки того, що громадянська війна, яка здавалася майже завершеною, починала набувати не лише нових форм, а й нового змісту. Основним противником режиму, який декларував себе як «робітничо-селянський», стало селянство, яке складало більшість населення.

Незважаючи на ще незакінчену боротьбу з білогвардійцями та іноземною інтервенцією, з середини 1920 р. боротьба з повстанським рухом стала одним з першочергових завдань більшовицького режиму. Ще 20 квітня 1920 р. Раднарком УСРР прийняв «Коротку інструкцію по боротьбі з бандитизмом та куркульськими повстаннями» [15, с. 125]. Вона стала документом, на якому базувалися всі подальші рішення з цього питання.

Основний наголос в цьому документі робився на необхідності посилення репресивних заходів щодо селянства за різноманітні, навіть найменші, форми протидії владі та підтримки повсталих. Зокрема, в місцевостях, охоплених повстанським рухом, вводився інститут заручників та кругова порука населення за будь-яке заворушення, а тим більше – виступ проти радянської влади. У випадках відверто виявленої ворожості населення, відмови у видачі повсталих кара передбачалась дуже суворою, аж до повного знищення села. Щоб запобігти масовому відпливу селян до повстанців, передбачалась можливість арешту усього дорослого чоловічого населення.

Більшовицький уряд вживав усіх можливих заходів для ліквідації повстанства, яке становило реальну загрозу. Щоб прискорити процес ліквідації повстанських загонів, - було вжито низку надзвичайних заходів. Зокрема, боротьба з повстанцями була оголошена фронтом такого ж державного значення, як і фронт боротьби з біло-гвардійцями [16]. 23 квітня 1920 р. було прийнято положення про організацію Управління тилами Південно-Західного фронту. 3 травня посаду голови цього управління обійняв голова ВЧК Ф. Дзержинський. В губерніях створювалися управління начальників губернських дільниць тилу, у повітах – комендатури, на які покладалося завдання боротьби з повстанцями.

Для безпосереднього керівництва боротьбою з повстанським рухом у січні 1921 р. були створені постійні наради по боротьбі з бандитизмом на всіх рівнях – від Всеукраїнської до повітових. Завданнями цих нарад були: контроль за проведенням засіву всіх посівних площ і виконання продрозкладки та продродатку, розшук та арешт повстанців і дезертирів Червоної армії, роззброєння цивільного населення, створення класових організацій незаможного селянства – КНС, більшовизація місцевих органів влади і, звичайно, «знищення куркулів як економічної сили» [17, с. 221, 225].

За підтримку повстанців тільки у Васильківському повіті були знищені та зрівняні з землею села Ковалівка, Триліси, Сидори, Маринці та Дрозди [18]. В свою чергу повстанці також діяли жорстоко і радикально. Доведені до відчаю селяни практикували щодо захоплених продагентів і чекістів посадження на палю, відрізання вух, обливання взимку на морозі водою тощо. В селі Шельпаховці Уманського повіту повстанці зарубали захоплених у полон 24 червоноармійців на чолі з комендантом та агентом по продрозкладці [19, с. 140].

Одним з локальних і найбільш активних виступів українського селянства Київщини проти брутальної поведінки більшовиків стало повстання селян волосного містечка Медвин Канівського повіту. Поводом до повстання послужив приїзд до Медвина на підтримку місцевого більшовицького ревкому чотирьох комуністів з вимогою мобілізувати до лав

Червоної армії чоловіків 1899 року народження, негайно завершити продрозверстку, організувати боротьбу з місцевими повстанцями. Причини виступу більш глибокі: несприйняття селянами більшовицьких ідей, їх тоталітарних методів управління, нав'язування економічних реформ, що ламали усталені традиції сільськогосподарських виробників.

На правобережній Україні, в тому числі і в Медвині та навколишніх селах протест селян проти впровадження влади більшовиків був надзвичайно активним. Це проявилось ще задовго до Медвинського повстання, на початку 1919 р., коли в лютому місяці більшовики вдалися до встановлення в селі радянської влади. В Медвині, як і в багатьох інших сусідніх селах існувала досить розвинута форма самоорганізації селян, підтримувана озброєними загонами Вільного козацтва. Пізніше, в 1920 р., в околицях сіл Медвин та Ісайки Канівського повіту в боротьбі з більшовицькими військами повстанці утворили селянську автономну модель влади – Медвинську республіку – локальне свого роду національно-державне утворення, яке поширило свій вплив на ближні села Богуславського, Звенигородського, Канівського повітів Київської губернії. Подібна форма селянського самоуправління була трансформацією революційних процесів у боротьбі за владу в Україні проти окупантів. В Україні відомі й інші республіки, які виникли і діяли в добу Української революції 1917–1921 рр.: Баш-танська (1919 р.), Гуляйпільська (1919–1920 рр.), Мліївська (1919–1922 рр.), Холодно-ярська (1918–1922 рр.) та ін. Із загальної їх кількості виділяються національні утворення, які проявили себе більш життєздатними, адже вони опиралися на ідею національного визволення [20].

Піднявшись проти більшовиків населення Медвина вважало, що зможе кілька місяців протриматися власними силами, не допускаючи до себе ворога, а там підійде на допомогу армія на чолі з С. Петлюрою [21, с. 13]. Однак ніхто з медвинців не мав повної інформації про те, що відбувається в Україні. 19 серпня 1920 р. повстанці оголосили у селі військовий стан. Проти повстанців направили Таращанський полк, проте лише при підході 1-ї кінної армії С. Будьонного 10 вересня розпочався штурм Медвина. Під натиском переважаючих сил противника повстанці наприкінці дня відійшли до Хижинсько-Журжинських лісів. Протягом кількох днів більшовицькі війська страчували і грабували місцеве населення. У Медвині згоріло 600 будинків.

Тероризуючи населення навколишніх сіл, більшовики намагалися в такий спосіб відштовхнути селянство від повстанців, які базувалися в місцевих лісах. В кожному селі із заможних і найбільш авторитетних селян сформували групи відповідальних. Їх розстрілювали у разі нападу повстанців на більшовицькі загони і їх адміністрацію.

Проте втрати, що їх зазнав селянський повстанський рух у 1921 р. став однією з причин цілковитої поразки національно-визвольного руху в Україні. Розгром керівних повстанських організацій, багатьох селянсько-партизанських загонів гнітюче вплинули на частину керівників повстанського руху. Запроваджена більшовиками нова економічна політика відволікала селян від подальшої боротьби, а кількарічна виснажлива війна посилювала у них зневіру в перемогу над більшовиками. Хоча на Київщині, як і по всій Правобережній Україні поодинокі повстанські загони діяли до середини 20-х рр. [22, с. 161].

1. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті – 50-ті роки ХХ століття. – К.: "Тетра" 2000 – 534 с.
2. Глацка О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.) – К. 2000 – 208 с.
3. Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Голодомори в Україні: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу / НАН України, Інститут історії України – Львів: Видавничий фірма «Вісник» 2008 – 273 с.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга друга. Документи і матеріали. – К.: Либідь – Військо України, 1994.
5. До історії боротьби проти григор'євщини на Україні // Літопис революції. – 1932. - № 5-6.
6. Щербатюк В.М. Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 року // Вісник Академії праці та соціальних відносин. – 2009. - № 4.
7. З матеріалів повітового робітничо-селянського з'їзду // Вісті. – 1920. - № 35. – 17 червня.
8. Верстюк В.Ф. Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні. – К., 1991.

9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 35, ark. 12.
10. Селянська правда. – 1922. – 5 квітня.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 540, ark. 130.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 360, ark. 90.
13. Компартия України в резолюциях ... – Т. 1.
14. Компартия України в резолюциях ... – Т. 1.
15. *Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.)*. – К., 2000.
16. ЗУ УСРР. 1921, № 2. Ст. 34.
17. На защите революции. Из истории ВУЧК. 1917 – 1922 гг.: Сб. док. и мат. – К., 1971.
18. Українське слово – 1921 – 18 лютого
19. *Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.)*. – К., 2000.
20. *Щербатюк В.М.* Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 року // Вісник Академії праці та соціальних відносин. – 2009. – № 4. – С. 163–168.
21. *Слюсаренко П.М.* Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): дис. канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. – К., 2006. – 277 с.
22. *Кучер О.О.* Розгром внутрішньої збройної контрреволюції на Україні. – Х., 1971.

References

1. *Shytyuk M.M.* Masovi represiyi proty naselennya pivdnya Ukrayiny v 20-ti - 50-ti roky XX stolittya. – К.: "Tetra", 2000. - 534 s.
2. *Hanzha O.I.* Ukrayins'ke selo v period stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1917 - 1927 rr.) - К., 2000. – 208 s.
3. *Veselova O.M., Marochko V.I., Movchan O.M.* Holodomory v Ukrayini: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Zlochyny proty narodu / NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. – Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennya», 2008. – 273 s.
4. *Bilas I.* Represyivno-karal'na systema v Ukrayini 1917-1953. Suspil'no-politychnyy ta istoryko-pravovyy analiz. U dvokh knyzhakh. Knyha druha. Dokumenty i materialy. – К.: Lybid' – Viys'ko Ukrayiny, 1994.
5. Do istoriyi borot'by proty hryhor'yevshchyny na Ukrayini // Litopys revolyutsiyi. – 1932. - № 5-6.
6. *Shcherbatyuk V.M.* Medvyns'ke antybil'shovys'ke povstannya 1920 roku // Visnyk Akademiyi pratsi ta sotsial'nykh vidnosyn. – 2009. - № 4.
7. Z materialiv povitovoho robitnycho-selyans'koho z'yizdu // Visti. – 1920. - № 35. – 17 chervnya.
8. *Verstyuk V.F.* Makhnovshchyna: Selyans'kyu povstans'kykh rukh na Ukrayini. – К., 1991.
9. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 35, ark. 12.
10. Selyans'ka pravda. – 1922. – 5 kvitnya.
11. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 540, ark. 130.
12. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 360, ark. 90.
13. Kompartiya Ukrayiny v rezolyutsiyakh ... – Т. 1.
14. Kompartiya Ukrayiny v rezolyutsiyakh ... – Т. 1.
15. *Hanzha O.I.* Ukrayins'ke selo v period stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1917 – 1927 rr.) - К., 2000.
16. ZU USRR. 1921, № 2. St. 34.
17. Na zashchyte revolyutsyy. Yz ystoriyy VUCHK. 1917 – 1922 hh.: Sb. dok. y mat. – К., 1971.
18. Ukrayins'ke slovo. – 1921. – 18 lyutoho.
19. *Hanzha O.I.* Ukrayins'ke selo v period stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1917 - 1927 rr.) - К., 2000.
20. *Shcherbatyuk V.M.* Medvyns'ke antybil'shovys'ke povstannya 1920 roku // Visnyk Akademiyi pratsi ta sotsial'nykh vidnosyn. – 2009. – № 4. – С. 163–168.
21. *Slyusarenko P.M.* Armiya Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky v umovakh borot'by za ukrayins'ku derzhavnist' (veresen' 1919 - lystopad 1920 pp.): dys. kand. ist. nauk: 20.02.22/Natsional'na akademiya oborony Ukrayiny. – К., 2006. – 277 s.
22. *Kucher O.O.* Roz'hrom vnutrishn'oyi zbroynoyi kontrrevolyutsiyi na Ukrayini. – Kh., 1971.

Котвицкий В.С.

Сопротивление крестьян Киевщины репрессивной политики большевицкого режима (I-пол. 20-х гг. XX в.)

Предложенный материал по истории украинского повстанческого движения помогает больше понять количественный, социальный, этнический состав его участников, выявить политические убеждения, военно-организационную структуру повстанческих вооруженных формирований, осмыслить этапы развития восстаний и осознать истоки и причины повстанческого движения вообще. Анализируются и обобщаются

основные методы борьбы крестьян Киевщины против большевистского режима в период I-й пол. 20-х гг. XX ст.

Ключевые слова: крестьянство, большевики, антибольшевистское восстание.

Kotvitskiy V.S.

The resistance of the peasantry of Kyiv to the repressive policy of the Bolshevik regime (First half of 20's, XX century).

The struggle of the Ukrainian peasantry remains one of the most important and controversial aspects of the 20's in the XX century in the formation of the Ukrainian national statehood, which is ongoing nowadays. As the rural population in Ukraine dominated urban, it was a major problem to establish the Bolshevik dictatorship in Ukraine.

Rebel movement had a huge impact on the future of Ukraine in the beginning of the 20-ies in the XX century. Ukrainian peasantry, which constituted about 80% of the population, was its driving force, and, therefore, the main force of resistance to make Ukraine "Soviet". The attempt of the Bolsheviks in 1919 to establish control over the village by introducing a policy of war communism caused widespread rebel movement that was in scope if not the greatest existential threat to the Soviet regime. The feature of this movement in the Kyiv region in 1919 was its unification under the nationalist and state slogans.

The relevance of the topic chosen is that, in author's opinion, the formation of the national Ukrainian state is still ongoing, some issues of our time may be addressed through analysis of the past historical events.

Summary of all historiographical heritage issues of the rebel movement in the 20's of XX century helps to understand more the quantitative, social and ethnic composition of the participants, and to reveal political beliefs, military organizational structure of rebel armed groups of the period, reflect the stages of its development and understand the origins and causes of the rebel movement in general.

Almost from the beginning of the "socialist" transformation, the Bolsheviks faced with the discontent of the peasants, which quickly escalated into open resistance to their policies. It spread to almost all areas of social, political and economic life of the country and largely predetermined severity of political confrontation that took place in Ukraine in the early post-revolutionary years.

Despite the general anti-communist orientation, insurgent ideology was rather particular set of disparate slogans put forward according to the situation. In addition, demands were rather political than social or economic and consisted of elements of the different political currents in the rebel movement ideologies.

It is the rebel movement that largely led the fall of Soviet power in Ukraine in late summer 1919.

Rebel movement could not exist without the support of the peaceful peasants, especially the wealthy ones, which strongly supported the rebels. Therefore, the Bolsheviks terrorized the rural population, thus they tried to alienate peasants from the rebels, who were based in the local woods. In every village the responsible groups were formed out of the wealthy and most influential farmers. They were shot when the rebels attacked the Bolshevik troops and their administration.

However, the losses the peasant rebel movement suffered in 1921, became the reason for the defeat of the entire national liberation movement in Ukraine. The defeat of the rebel leadership organizations, many peasant guerrilla forces depressed the leaders of the rebel movement.

Bolsheviks introduced the new economic policy, which distracted farmers from further fighting, and several years of exhausting war strengthened them in disbelief in the victory over the Soviets. While in Kyiv, as well as throughout the right-bank Ukraine sporadic rebel groups operated until the mid 20's.

Key words: peasantry, Bolsheviks, uprising opposite of Bolshevik.

УДК 94(477)"1922-1928":316.334.56

П.В. ЯМПОЛЕЦЬ

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УСРР В ПЕРІОД НЕПУ: АНАЛІЗ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

Охарактеризовано значний масив документів та матеріалів, що зберігаються у фондах центральних і регіональних архівів України і в яких вміщені дані стосовно добробуту основних виробничих верств міського населення (робітники і службовці) України доби НЕПу (1921-1929 рр.). Визначені переваги окремих фондів архівосховищ в плані можливості їх використання дослідниками проблеми історії повсякденності міських мешканців республіки у міжвоєнний період.

Ключові слова: міське населення, нова економічна політика, матеріальне становище, архіви, фонди, одиниці зберігання.

Основний масив використаних автором документів та матеріалів, що стосуються головних структурних елементів матеріального становища робітників української промисловості, таких, як номінальна та реальна заробітна плата, рівень роздрібних цін приватного ринку на товари сільськогосподарського та промислового призначення,

---

бюджетні ресурси робочої сім'ї та стану харчування, знаходяться у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі ЦДАГО), а також у фондах регіональних архівосховищ, зокрема, Державного архіву Чернігівської області (далі – ДАЧО).

Робота з архівними матеріалами ЦДАВОУ свідчить, що існують спеціалізовані фонди, які вміщують документи стосовно основних показників рівня життя робітників промисловості республіки в 1920–ті роки ХХ ст. Це фонд 1 Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих, селянських і червоно-армійських депутатів (ВУЦВК), фонд 2 Ради Народних Комісарів УСРР (РНК УСРР), фонд 5 Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР (НКВС УСРР), фонд 34 Вищої ради